

Султанова Н. В.

Доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова

Карпенко А. А.

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

ОБНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ДІТЬМИ (2014-2022 рр.)

Sultanova N.V., Karpenko A.A.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

UPDATE OF THE CONTENT OF TRAINING FUTURE PSYCHOLOGISTS FOR PROFESSIONAL ACTIVITIES WITH CHILDREN (2014-2022)

Анотація

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю системного осмислення трансформаційних змін, що відбулися у професійній підготовці майбутніх психологів в Україні протягом 2014–2022 років під впливом євроінтеграційних процесів, законодавчих реформ та викликів збройної агресії. Особливої уваги потребує аналіз впливу цифровізації на зміст і форми навчання, а також на формування ключових професійних компетентностей. Мета статті полягає у проведенні системного аналізу та узагальненні змісту і організаційних форм підготовки фахівців-психологів у закладах вищої освіти України в означений період з акцентом на інституціоналізації галузі та інтеграції кризово-орієнтованих знань. Було застосовано методи теоретичного аналізу (синтез, узагальнення, структурно-логічний аналіз) та аналіз нормативно-правової бази (Закони України, Стандарти вищої освіти, Професійні стандарти) та внутрішньої документації ЗВО. Результати засвідчили, що відбулася системна інституціоналізація галузі через ухвалення ключових Освітніх (2019) та Професійних (2020–2021) стандартів, які встановили єдині вимоги якості. Зміст підготовки зазнав суттєвої трансформації, ставши міждисциплінарним та практикоорієнтованим із обов'язковим включенням спеціалізованих модулів із кризової психології, діагностики ПТСР та реабілітації. Впровадження цифровізації, прискорене дистанційним навчанням, сприяло індивідуалізації та формуванню цифрової компетентності, але водночас виявило критичні проблеми, пов'язані з ризиком зниження рівня емпатії та соціалізації студентів.

Abstract

The relevance of the study is due to the need for a systematic understanding of the transformational changes that have occurred in the professional training of future psychologists in Ukraine during 2014–2022 under the influence of European integration processes, legislative reforms and the challenges of armed aggression. Special attention is required to analyze the impact of digitalization on the content and forms of training, as well as on the formation of key professional competencies. The purpose of the article is to conduct a systematic analysis and generalize the content and organizational forms of training of psychologists in higher education institutions of Ukraine in the specified period with an emphasis on the institutionalization of the industry and the integration of crisis-oriented knowledge. The methods of theoretical analysis (synthesis, generalization, structural and logical analysis) and analysis of the regulatory framework (Laws of Ukraine, Standards of Higher Education, Professional Standards) and internal documentation of HEIs were applied. The results showed that the industry has undergone systemic institutionalization through the adoption of key Educational (2019) and Professional (2020–2021) standards, which established uniform quality requirements. The content of training has undergone a significant transformation, becoming interdisciplinary and practice-oriented with the mandatory inclusion of specialized modules on crisis psychology, PTSD diagnostics, and rehabilitation. The introduction of digitalization, accelerated by distance learning, has contributed to individualization and the formation of digital competence, but at the same time has revealed critical problems associated with the risk of reducing the level of empathy and socialization of students.

Ключові слова: професійна підготовка, професійна освіта, професійна діяльність, майбутній психолог, практичний психолог

Key words: professional training, professional education, professional activity, future psychologist, practical psychologist

Виклад основного матеріалу. Період 2014–2022 років став вирішальним для переходу української психологічної освіти від розпорошених підходів до системної інтеграції у європейський освітній простір. Вивчення масиву документів за-

свідчило, що від другої половини 2010-х років, система підготовки майбутніх психологів в Україні зазнала суттєвих трансформацій, які були пов'язані з узгодженням національної системи вищої освіти з вимогами Європейського простору. На цьому етапі відбулось розширення нормативно-законодавчої

бази, що вже містила рамкові документи, зокрема Закон України «Про вищу освіту» (2014) [1] та Національну рамку кваліфікацій [2], які визначали засади освітньої політики, більш деталізованими: Стандартом вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» [3] та Професійний стандарт «Психолог» [3].

Ухвалення Закону України «Про вищу освіту» у 2014 році, зумовлене сукупністю внутрішніх і зовнішніх чинників, пов'язаних перш за все із суспільно-політичними змінами (демократизація суспільства після Революції гідності) та євроінтеграційним курсом, стало не лише переломним моментом у розвитку змісту освіти, а й каталізатором системних трансформацій в освітньому просторі. Хоча документ не містив вузькоспеціалізованих положень, спрямованих виключно на регламентацію підготовки фахівців-психологів, його норми ініціювали докорінну перебудову інституційних, структурних та змістовних аспектів їхньої професійної підготовки.

Прийняття у 2014 році нового Закону «Про вищу освіту» започаткувало процес глибоких трансформацій. Було зменшено обсяг гуманітарного блоку, натомість університети отримали ширші повноваження у формуванні власних програм. Однак на цьому етапі залишалася проблема відсутності єдиних стандартів, що призводило до суттєвих відмінностей між закладами [4].

У 2015 році, з ухваленням Постанови КМУ № 266, психологія отримала чітке місце у новій системі класифікації спеціальностей - код 053 «Психологія». Це забезпечило стабільність галузевої приналежності та стало основою для подальшого впровадження єдиних стандартів. Зміни супроводжувалися поступовим скороченням «загально-освітніх» курсів на користь більшої кількості спеціалізованих дисциплін, що відповідало логіці компетентнісного підходу [5].

Вагомим кроком стало ухвалення у 2017 році Закону «Про освіту», який закріпив компетентнісну парадигму та запровадив нові механізми забезпечення якості. Це зумовило появу чітких орієнтирів для освітніх програм психології: від результатів навчання очікувалося не лише знання, а й здатність застосовувати їх у практичній діяльності, дотримуючись професійних та етичних норм [6].

Кульмінаційним моментом стали стандарти вищої освіти 2019 року, які вперше уніфікували підготовку бакалаврів і магістрів зі спеціальності 053 «Психологія». Вони визначили не лише обов'язкові дисципліни, але й мінімальний обсяг практик, тренінгів та дослідницьких компонентів. Таким чином, у підготовці майбутніх психологів уперше було досягнуто баланс між теоретичними знаннями та практичними навичками.

У 2020-2021 роках відбувся перехід від академічних до професійних стандартів. Було затверджено стандарти «Практичний психолог закладу освіти» та «Практичний психолог (соціальна сфера)», які визначали перелік трудових функцій, компетентностей і сфер діяльності. Це дозволило наблизити зміст програм до реальних потреб ринку

праці та суспільних запитів, зокрема у сфері освіти та соціальних послуг.

Нарешті, у 2022 році було ухвалено стандарт для третього (освітньо-наукового) рівня підготовки. Він закріпив вимоги до PhD-програм з психології, включно з академічною доброчесністю, дослідницькою етикою, розвитком навичок наукового аналізу та міжнародної публікаційної активності. Це стало кроком до формування в Україні повноцінної системи підготовки науковців у галузі психології на рівні європейських стандартів.

Підсумовуючи можна сказати, що підготовка психологів в Україні пройшла шлях від академічно-уніфікованої моделі (до 2005 року), через етап адаптації до європейських стандартів і вимог ринку праці (2005-2014 рр.), до сучасної практикоорієнтованої та соціально чутливої моделі (після 2014 року). Цей процес свідчить про поступову інституціоналізацію галузі, підвищення її гнучкості та здатності відповідати викликам часу. Таким чином, у 2014-2022 роках відбулася системна перебудова підготовки майбутніх психологів: від розмитих рамок (2014) до чітко визначених освітніх і професійних стандартів (2019-2022). Це створило умови для поєднання академічної автономії ЗВО з єдиними державними та європейськими вимогами до якості освіти.

Внаслідок початку збройної агресії на сході України (2014 рік) навчальні програми підготовки майбутніх психологів зазнали суттєвих трансформацій. Тепер її основними видами виступають: гуманітарна, соціально-економічна, природничо-наукова, базова психологічна, спеціальна психологічна та медико-психологічна підготовка. Зміст базової підготовки, яка як правило, проводиться на перших двох курсах навчання, отримання основних базових загально психологічних знань. Основним завданням цього виду підготовки є формування у майбутніх психологів знань, умінь і навичок з психологічної науки і практики, а також професійних якостей та певної готовності до діяльності у екстремальних ситуаціях, пов'язаних з загрозами і ризиком для життя людини. Спеціальна підготовка спрямована на засвоєння реабілітаційних заходів та методів корекції деструктивів особистості, що забезпечить більш досконалі дії при наданні допомоги у можливих кризових ситуаціях та у постекстремальний період. Спеціальна підготовка передбачає також засвоєння методів корекції негативних емоційних станів у самих психологів, та засобів запобігання емоційному вигоранню у осіб, які перебувають в екстремальних обставинах. Медико-психологічна підготовка розрахована на отримання майбутнім психологом знань з психіатрії, вміння надавати долікарську медичну допомогу, діагностувати ознаки психічних порушень та посттравматичного стресового розладу у осіб, які перебували у зоні надзвичайних ситуацій.

Однією з найпомітніших тенденцій стало введення та розширення спеціалізованих курсів, які прямо адресують проблематику психотравми, посттравматичних розладів та надання психологічної допомоги в умовах воєнних і кризових ситуацій. Ці

трансформації відображають не лише реакцію на зовнішні виклики, вони є відповіддю академічної спільноти на потребу у впровадженні сучасних практик діагностики, інтервенції та реабілітації, які відповідають міжнародним стандартам.

Уведення спеціалізованих курсів/дисциплін: «Посттравматичний стресовий розлад: діагностика та інтервенція», «Військова психологія», «Кризова та екстрена психологія», «Психологічна реабілітація ветеранів», орієнтованих на опанування теоретичних основ травматичної психології та оволодіння сучасними діагностичними інструментами і доказовими методиками терапії (наприклад, когнітивно-поведінкової, інтервенції) на початок 2022 року отримали статус обов'язкових модулів. Відбулося й розширення тематичних блоків у традиційних курсах з «Клінічної психології» чи «Консультативної практики», які поповнилися розділами, присвяченими особливостям роботи з травмою, етичним дилемам у роботі із постраждалими від насильства та судовою/медичною взаємодією. Оновилося й навчально-методичне забезпечення: програми стали інтегрувати сучасні стандарти оцінки психічного стану посттравматичних пацієнтів, стандартизовані шкали, протоколи кризової інтервенції та матеріали із суміжних дисциплін (нейропсихологія, психофармакологія у межах міждисциплінарної підтримки).

Однією з ключових рис трансформації змісту професійної підготовки можна назвати зміщення педагогічного акценту від суто теоретичного викладання до міждисциплінарної та трансдисциплінарної підготовки, коли:

- навчальні плани включають змістовні блоки, що поєднують психологію з медичними знаннями (соматичні прояви травми, основи реабілітації), соціальною роботою (координація у наданні допомоги, робота з родинами), кризовим менеджментом (планування психологічної допомоги у надзвичайних ситуаціях) і спрямовані на підвищення оперативної здатності фахівця діяти у мультидисциплінарних командах;

- значно збільшився обсяг клінічних стажувань у реабілітаційних центрах, установах для ветеранів, психологічних службах волонтерських та гуманітарних організацій (студенти проходять практику під супервізією, працюючи з реальними кейсами ПТСР, що сприяє формуванню клінічної компетентності та етичної чутливості);

- університети налагодили партнерство із громадськими організаціями, військовими медичними закладами, активно беруть участь у міжнародних проєктах, що дозволяє включати до навчання найактуальніші практики та модулі практичної підготовки.

Встановлено, що академічні програми підготовки майбутніх психологів вміщують такі методичні прийоми та дидактичні форми:

- симуляційні тренінги та ролеві ігри для відпрацювання інтервенцій у кризових ситуаціях;

- супервізія та рефлексивні групи як обов'язковий компонент практичної підготовки, спрямований на профілактику професійного вигорання та розвиток клінічної майстерності;

- кейси з інтеграцією дистанційних елементів для забезпечення безперервності навчання в умовах переміщень або небезпеки.

Багато змін відбувалися на рівні факультетів/кафедр і документувалися як локальні сілабуси або внутрішні методички, тому не всі повні тексти збереглися у централізованих архівах. Це ускладнює повну ретроспекцію за 2014-2022 роки.

Підсумовуючи трансформаційні зміни, які відбулись у змісті підготовки майбутніх психологів, констатуємо наступне. Освітні програми на початок 2022 року стали більш інтегрованими, об'єднують знання з різних галузей психології, таких як клінічна, когнітивна, соціальна, психологія розвитку. Це дозволяє студентам отримати більш повне уявлення про різноманітні аспекти психіки та поведінки людини. Розширився діапазон використання методів активного навчання, таких як проблемне проєктне навчання та колаборативне навчання, навчання за технологією тренінга, проведення майстер-класів чи розбір кейсів. Значно зросла індивідуалізація навчання, яка стимулює самостійність студентів, розвиває їх критичне мислення та аналітичні навички.

Система професійної підготовки майбутніх психологів у закладі вищої освіти станом на початок 2022 року має певну ієрархію реалізації, що передбачає її організацію на рівні законодавчих актів, наказів і положень МОН України, контролюється з боку адміністрації ЗВО, яка вирішує такі завдання: визначає головні напрями циклів дисциплін професійної підготовки, цілі й пріоритетні завдання; визначає шляхи організації й здійснення начальної діяльності студентів, забезпечує функціонування системи організаційних умов, наукових та педагогічних заходів. Процес професійної підготовки майбутніх психологів суттєво змінився як за змістом, так і за формами через формування професійно орієнтованої міждисциплінарної системності засобом транс- та міждисциплінарного підходів, стимулювання самопізнання, рефлексії та прогнозування професійної діяльності як механізмів особистісного зростання, самовдосконалення та самореалізації.

Вивчення практики діяльності закладів вищої освіти в Україні засвідчило, що перші елементи цифровізації в системі вищої освіти з'явилися з початком використання комп'ютерів ще у 1990-х роках. Науковці цей процес пов'язують із комп'ютеризацією робочих місць та впровадженням перших освітніх веб-ресурсів. З 2000 року розпочалося застосування в управлінському та освітньому процесах мережових технологій, було організовано доступ до Інтернету учасникам освітнього процесу. У контексті соціальних та професійних запитів, які виникли після приєднання України до Болонського процесу, спостерігається зростання ролі цифрових технологій у сфері професійної підготовки та професійної діяльності фахівців. Вже у 2010-х роках

розпочинається активна цифрова трансформація вищої освіти, яка передбачала створення єдиного цифрового освітнього середовища, розробку електронних курсів, впровадження платформ для дистанційного навчання та використання мобільних пристроїв.

Оглядовий аналіз джерельного масиву дослідження засвідчив, що існує ряд досить відмінних між собою трактувань поняття «цифровізація», особливо з огляду на предмет його застосування. Спільним між цими трактуваннями є розуміння, що цифровізація є деяким процесом, пов'язаним із способом обробки і зберігання інформації через запровадження високотехнологічних пристроїв, що використовують цифрове представлення інформації.

Українські університети застосовують комплекс цифрових форм і методів навчання — від онлайн-курсів і вебінарів до модульного навчання та інтеграції цифрових технологій у спеціалізовані дисципліни. Це дозволяє формувати у майбутніх психологів не лише професійні знання та навички, а й цифрову компетентність, необхідну для роботи в умовах дистанційного навчання, онлайн-консультування та психологічного супроводу дітей і дорослих у екстремальних та кризових ситуаціях.

До очевидних переваг цифровізації системи вищої освіти, можна віднести: якісний стрибок у розвитку умінь студентів навчатися самостійно; значне розширення діапазону мобільності особистості, зокрема у професійному розвитку; реальну індивідуалізацію навчання через персоналізацію освітнього контенту; навчання у найбільш зручних умовах, зокрема щодо тем та обсягів через запровадження індивідуальної освітньої траєкторії.

Проте результати нашого дослідження підтвердили висновки інших науковців щодо проблем у системі вищої освіти, які виникли через цифровізацію: зростання навантаження викладачів; загальне падіння рівня грамотності та культури через значне збільшення кількості дисциплін, пов'язаних із цифровими технологіями замість дисциплін гуманітарного циклу; виникнення негараздів у студентів із здатністю до емпатії та соціалізацією загалом. Останній чинник є критичним для майбутніх психологів, професійна діяльність яких має чітко виражену соціо-гуманітарну спрямованість. Аналіз внутрішньої бази документів окремих ЗВО засвідчив і зниження рівня професійної підготовки майбутніх фахівців через надмірне використання електронних освітніх ресурсів та режиму дистанційного навчання.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що швидкість насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями і засобами, як і налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, нерівномірна. У різних закладах вищої освіти її темпи також не однакові, бо залежать і від техніко-технологічних ресурсів і від психологічної готовності учасників освітнього процесу до сприйняття нового способу взаємодії.

Отже, період 2014–2022 років став вирішальним для системної інституціоналізації підготовки майбутніх психологів в Україні, забезпечивши перехід до практикоорієнтованої та соціально чутливої моделі через ухвалення Закону України «Про вищу освіту» (2014) та імплементацію єдиних Освітніх (2019) та Професійних (2020–2021) стандартів, що узгодило національні вимоги з європейським освітнім простором. Водночас, виклики воєнного часу зумовили трансформацію змісту, акцентуючи на міждисциплінарному підході та включенні спеціалізованих модулів з кризової психології, ПТСР та реабілітації із суттєвим збільшенням обсягу клінічних стажувань. Паралельно, пришвидшена цифровізація (каталізована з 2020 року) забезпечила індивідуалізацію навчання та формування цифрової компетентності (онлайн-консультування, комп'ютеризована діагностика), хоча і виявила критичні проблеми, зокрема, ризики для розвитку емпатії та соціалізації студентів, що потребує подальшої уваги для збалансування академічної гнучкості та якості професійної підготовки.

Література:

1. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII : станом на 22 верес. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
2. Національний класифікатор України. Класифікатор професій ДК 003:2010 : від 28.07.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10/ed20241213#Text>.
3. Про розроблення державних стандартів вищої освіти : Постанова Каб. Міністрів України від 07.08.1998 № 1247. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1247-98-п#Text>.
4. Карпенко А. А. Інноваційний вплив Закону України «Про вищу освіту» (2014) на професійну підготовку майбутніх психологів. *International Experience In Scientific Research. Proceedings Of IV International Scientific And Practical Conference Chicago, Usa* : матеріали Міжнар. наук. конф., м. Чикаго, 20-22 листоп. 2025 р. С. 391–396. URL: <https://sci-conf.com.ua/iv-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-international-experience-in-scientific-research-20-22-11-2025-chikago-ssha-arhiv/>.
5. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : Постанова Каб. Міністрів України від 29.04.2015 № 266 : станом на 25 лют. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-п#Text>.
6. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII : станом на 31 жовт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.